

EVOLUTIVNA EKONOMSKA GEOGRAFIJA

Urednik
Zoran Kolundžija

Preveo
Aleksandar Đusić

Naslov originala
Miroslav N. Jovanović: *Evolutionary Spatial Economics – Understanding Economic Geography and Location Over Time*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK – Northampton, USA, 2020

Miroslav N. Jovanović
Univerzitet u Ženevi
Institut za globalne studije
Dušan Šidanski Centar izuzetnosti za evropske studije

EVOLUTIVNA EKONOMSKA GEOGRAFIJA

– Lokacija ekonomske aktivnosti –

PROMETEJ
NOVI SAD

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

ARHIV
VOJVODINE

Sadržaj

Predgovor srpskom izdanju	7
Predgovor	9
Izjave zahvalnosti	13
Skraćenice	14

PRVI DEO UVOD

1. Uvod	19
-------------------	----

DRUGI DEO TEORIJA

2. Uvod u teoriju	31
3. Geografija i ekonomija	33
4. Teorija složenosti	39
5. Osnovni pojmovi	42
6. Teorije lokacije	57
7. Složeni sistemi i evolutivna ekonomija	117
8. Lokacijske mogućnosti i posledice	151
9. Prostorne jedinice	158
10. Istorija i konkurencija među očekivanjima	229
11. Rat i lokacija firme	260
12. Zaključci	265

TREĆI DEO EKONOMIJA LANCA SNABDEVANJA

13. Ekonomija lanca proizvodnje i snabdevanja	273
---	-----

ČETVRTI DEO STRUKTURA TRŽIŠTA I LOKACIJA PROIZVODNJE

14. Struktura tržišta: uvod	319
15. Pozadina	320
16. Novatorstvo	344
17. Specijalizacija i obim proizvodnje	415
18. Nekarinske barijere	441
19. Zaključci	463

PETI DEO
GLOBALIZACIJA

20. Globalizacija467

ŠESTI DEO
MEĐUNARODNE FIRME

21. Uvod519
22. Strana direktna ulaganja i multinacionalne korporacije520
23. Prekogranične poslovne aktivnosti558
24. Transnacionalne korporacije i međunarodna ekonomska integracija608
25. Evropska unija i transnacionalne korporacije611
26. Koristi i brige.....617
27. Zaključci625

SEDMI DEO
REGIONALNA POLITIKA

28. Uvod633
29. Teorija regionalne politike.....634
30. Ciljevi i opravdanja640
31. Instrumenti.....646
32. Uticaj međunarodnog ekonomskog integrisanja na lociranje648
33. Evropska unija.....666
34. Studija slučaja: Mecodorno.....704
35. Zaključci708

OSMI DEO
ZAKLJUČCI

36. Opšti zaključci.....717
Postskript735
Bibliografija.....753
Beleška o autoru.....793

Predgovor srpskom izdanju

Već nekoliko decenija nešto ozbiljno ne funkcioniše dobro u vezi sa ekonomijom, ne samo u teoriji, već i u praksi. Razloga ima mnogo za sumnju i sniženi ugled ekonomista i njihove struke. Spomenućemo samo nekoliko. Tu je bio previd da se predvidi obim i dubina globalne finansijske krize 2008. godine. Vladajuća neoliberalna škola je smatrala da slobodne snage tržišta mogu rešiti sve probleme. Međutim, i suprotno takvom viđenju stvarnosti, snažna intervencija države je ublažila duboku krizu. Zatim, neviđene mere štednje nametnute Grčkoj trebalo je da snize odnos duga prema bruto domaćem proizvodu, a dogodilo se upravo suprotno: taj odnos je uvećan za trećinu. Sledeće, razni i veliki pritisci na britanske glasače da glasaju protiv Bregzita (beg iz Evropske unije) u smislu da sledeći dan „sunce neće sijati, a da će se porušiti svi mostovi nad rekama u Britaniji“. Britanci su glasali 2019. u prilog Bregzita i prvobitna predviđanja su se pokazala potpuno pogrešnim.

Primeri ima još. Kaznene mere (sankcije) koje je Zapad uveo Rusiji 2014. zbog prisajedinjenja Krima i 2022. zbog ruske „Specijalne vojne operacije u Ukrajini“ imale su za cilj da sruše Rusiju na „ekonomska kolena“. Suprotno tome, Rusija se preobrazila od značajnog globalnog uvoznika u bitnog svetskog izvoznika hrane, a ruska ekonomija je imala brži ekonomski rast od zemalja Zapadne Evrope (2023). Dalje, prostire se „gig ekonomija“ u kojoj poslodavci daju poslove radnicima samo na osnovu kratkoročnih ugovora. Vlasnici kapitala imaju ojačanu snagu u pregovorima o platama, a snaga radnika i sindikata u tim odnosima opada. Robotizacija, automatizacija proizvodnje i veštačka inteligencija potpuno menjaju raniji ekonomski model, jer se pojedina ugašena radna mesta nikada neće vratiti. Ona više ne postoje. Uz navedeno, roboti i senzori se ne organizuju u sindikate i ne štrajkuju. Neprestano obrazovanje i obuka postaju neophodan uslov za zaposlenje radnika.

Ni preovlađujući neoklasični sistem ravnoteže, ali ni marksistički ekonomski model ne pružaju zadovoljavajuće odgovore ni na stare, ali ni na nove izazove u ekonomiji. Nešto novo treba da se ponudi. Jedna od tih novina je evolutivni ekonomski model stalne neravnoteže ekonomskog sistema kojem je posvećena ova knjiga. Bez obzira na takozvanu globalizaciju proizvodnje, trgovine i inostranih ulaganja, nacionalna ekonomija i proizvodnja kod kuće dobija u novim okolnostima sve veći značaj.

Ova knjiga je prevod moje knjige koju je objavio Edvard Elgar (Edward Elgar 2020). Iako su se od tada dogodili važni međunarodni događaji koji uključuju pandemiju virusa korona (KOVID-19), i ratovi u Ukrajini (zapadne sankcije prema Rusiji) i na Bliskom istoku, to uopšte nije promenilo osnovna viđenja i poruke koja su iznesena u ovoj knjizi. Ipak, na kraju teksta u Postskriptu, dat je osvrt na navedene događaje koji imaju uticaj na lokaciju proizvodnje u geografskom prostoru koja je srž ove knjige.

Pandemija virusa korona, počevši od 2019. opovrgla je liberalno i globalističko viđenje i savet za vođenje ekonomske politike. Razborita državna intervencija za koju

se zalaže ova knjiga pruža delotvornije rezultate od potpuno neometanih snaga tržišta. Lokacija proizvodnje bolničkih respiratora, zaštitne opreme, lekova i vakcina je postala bitna i ključna od 2020. godine. Proizvođači navedenih proizvoda snabdevali su prvenstveno domaće tržište, pa su tek potom poštovali zaključene ugovore sa strancima ili ustavne obaveze o neograničeno slobodnoj trgovini unutar Evropske unije. Države su bukvalno krale jedna drugoj medicinsku opremu po belosvetskim aerodromima. Nacionalna samodovoljnost i bezbednost bar u osnovnim proizvodima za život, zdravlje i odbranu, a ne globalizacija, postale su vodeći motiv državnih politika (intervencije), bar u navedenim proizvodima. Globalizacija i deglobalizacija su se događale i u prošlosti, ali razlika između ranijih procesa i onih u sadašnjosti je u brzini i rasprostranjenosti ovog procesa.

Do prevoda i objavljivanja ove knjige na srpskom jeziku ne bi došlo da nije bilo ličnog zalaganja i podrške Igora Mirovića na čemu mu izražavam posebnu zahvalnost. Zahvalan sam i Edvardu Elgaru koji je dao dozvolu za prevod sa engleskog i objavljivanje ove knjige na srpskom jeziku. Dugujem zahvalnost prevodiocu Aleksandru Đusiću, ali i Zoranu Kolundžiji za punu podršku u organizaciji izdavanja knjige. Izneseni stavovi pripadaju samo autoru i ne obavezuju institucije u kojima je zaposlen. Uz navedeno, sve greške i propusti pripadaju isključivo autoru.

Autor

Novi Sad, 6. novembar 2023.

Predgovor

Ekonomija kao akademska disciplina, i ekonomisti koji nastoje da predskažu blisku budućnost i pruže savet o najboljem pravcu ekonomskog razvoja, već neko vreme su u nezavidnom položaju, a ugled im se topi. Razloga ima mnogo. Kao prvo, nisu uspeali da predvide domet i dubinu velike globalne finansijske krize 2008. godine. Neoliberalnim ekonomistima odgovaralo je mišljenje da će slobodno tržište rešiti sve postojeće probleme. Ali, to se nije dogodilo. Celu stvar je spasila obilna intervencija države. Da li svime treba da upravlja tržište ili je ono tu da podrži naše odluke? Drugo, besprimerno stroge mere koje su nametnute Grčkoj počev od 2010. godine trebalo je da smanje razmeru dug/BDP te zemlje. Dogodilo se baš suprotno: taj se odnos uvećao za trećinu. Treće, mediji i drugi oblici pritisaka na britanske glasače sugerisali su im da ukoliko glasaju za izlazak iz Evropske unije (Bregzit), „Sunce sutradan neće zasjati, a mostovi će se srušiti...“ I Britanci su 23. juna 2016. glasali u prilog Bregzita, a početna loša predskazanja pokazala su se kao pogrešna.¹ Četvrto, ekonomske sankcije uvedene Rusiji 2014. godine trebalo je tu zemlju da bace na „ekonomska kolena“. Svim suprotno, Rusija se transformisala i od velikog svetskog uvoznika hrane postala njen veliki svetski izvoznik. Ta zemlja više prihoduje od izvoza hrane nego od izvoza svega povezanog sa vojnom opremom i oružjem.²

Neki od razloga za tako pogrešna gledišta i kratkoročne i srednjoročne prognoze delimično su se zasnivali na vizijama uravnoteženih i linearnih ekonomskih tokova. Pojedini bi rekli da je osnovna greška bila u vezi sa preteranim poverenjem u slobodna tržišta i protivljenjem da se prihvati posredovanje države, naročito u oblastima u kojima su propusti i slabosti tržišta bili očigledni i štetni. Ekonomiji je potreban novi pristup.

Ova knjiga pruža novi okvir za razmatranje starog ekonomskog problema: gde smestiti firmu (ili ekonomsku aktivnost) u prostornom smislu? Novi prostorni raspored predstavlja evolucioni pristup ekonomiji i ekonomskoj geografiji. Tradicionalna neoklasična teorija ravnoteže je elegantna i prilično uverljiva akademska vežba. Njeni zaključci su neuvijeni i pružaju jednostavne i jasne savete za lokaciju firmi. Njena glavna preporuka u vezi sa ekonomskim kursom je: stalno uklanjajte sve nedostatke i mane tržišta. Mada mu je sklop složen, novi evolucioni pristup prostornoj ekonomiji mnogo je bliži stvarnosti od neoklasične teorije ravnoteže u ekonomiji.

Ova knjiga pruža teorijski i analitički okvir za evolutivnu ekonomsku geografiju i namera je da izazove istraživačku radoznalost. Ona nastoji da doprinese interdiscipli-

¹ G. Jackson, „Number of EU workers rises as jobless rate reaches 11-year low“, *Financial Times*, 17. 11. 2016; A. Mikhailova, „Project Fear’s Brexit predictions were wrong by £100 billion, new report says“, *The Telegraph*, 22. 4. 2018.

² A. Medetsky, M. Campbell and Y. Fedorinova, „Putin is growing organic power one T-34 tank-tomato at a time“, *Bloomberg*, 7. 6. 2016; H. Foy, „Sanctions spur growth in Russian agriculture“, *Financial Times*, 4. 9. 2017.

narnoj razmeni gledišta među ekonomistima, geografima i poslovnim ljudima u jednom novom evolutivnom pristupu. Uz to, ona ambiciozno uključuje različite priloge prostornoj tematici koji su bili razasuti na sve strane: tu su mikroekonomija, planiranje, razvoj, ekonomska geografija, urbana ekonomija, teorija lokacije, industrijska organizacija, međunarodna trgovina i povezivanje, direktna strana ulaganja, ekonomija transporta, ekonomija poslovanja, studije inovacija, javno finansiranje, teorija cena, nesavršena konkurencija, ekonomija obima proizvodnje, ekonomija rada, ekonomija životne okoline i resursa. Na svim ovim poljima zajednički imenitelj proučavanja bila je dimenzija prostora, na koju se gledalo kao na podesnu okolnost, nosioca interakcije, a takođe i kao na ograničenje.

Najsnažniji podržavaoci neoklasične teorije komparativne prednosti su savršena konkurencija, istovrsna proizvodnja i postojane ekonomije obima. Prirodno bogatstvo faktora i raspoloživa tehnologija spolja određuju prostorni položaj, tj. mesto proizvodnje u ovom ekonomskom modelu. Nova teorija trgovine je 1980-ih godina u teorijski model uvela nesavršenu konkurenciju i ekonomiju obima u proizvodnji kao analitičke „alate“. To je preporodilo i ekonomiju trgovine i ekonomiju prostora. Specijalizacija između grana industrije vodi ka grupisanju (gomilanju), dok unutargranska specijalizacija dovodi do situacije u kojoj svaka firma proizvodi jedinstveni asortiman. Pored toga, novi analitički alati pomogli su u pružanju novih objašnjenja pojave sabiranja i grupisanja firmi, i njihove lokacije.

Ekonomija prostora je akademska disciplina koja proučava zbirne posledice povezanosti proizvodnje (ka napred i ka nazad) koje utiču na gomilanje i širenje ekonomskih aktivnosti u prostoru. Prostorna raspodela ekonomske aktivnosti je rezultat složenog uzajamnog dejstva (ulaganje–dobit, lanac vrednosti) između raspolaganja resursima, pomoćnih dobara, troškova prevoza, ekonomija obima, veličine tržišta, kao i različitosti ukusa i potrošnje. Osnovno pravilo zasniva se na smanjenju troškova prevoza: niži troškovi mogu da dovedu do problema na relaciji jezgro–periferija u izboru lokacije ekonomske (proizvodne) aktivnosti.

Evolutivna ekonomska geografija bavi se otvorenim, prilagodljivim i složenim sistemom ekonomske panorame, a posebno time kako se ona vremenom menja. Kao što njen naziv ukazuje, evolutivna ekonomska geografija je „proizvodnja u toku“. Za evoluciju, stabilnost znači smrt. U njenoj srži je neprestana promena. Osnovne odlike evolucije su: raznovrsnost, selekcija, prilagođenje, preoblikovanje i samouređenje. Objedinjena teorija nije u ponudi, već imamo shvatanja koja sadrže mešavinu niza stanovišta. To su možda višeznačni, problematični analitički temelji, ali oni pružaju perspektive koje otvaraju um kako bi razmišljao „izvan kutije“ i tragao za inovativnim rešenjima. Razloga za nezadovoljstvo ima mnogo i raznovrsni su, i zato je malo koja akademska disciplina bila toliko iznutra i spolja kritikovana kao što je to ekonomija. Sve veća potreba za usavršenim kvantitativnim analizama daje brojčane rezultate koje je teže objasniti i shvatiti, pa se do saveta o razboritim potezima zato teže dolazi. Uvođenje novih analitičkih alata pomoglo je ekonomskoj geografiji da pronađe svoje pravo mesto u ekonomiji i postane predmet velikih istraživanja.

Osnovno što ova knjiga razmatra je način na koji jedan novi ekonomski ili poslovni sistem zamenjuje prethodni i gde se to događa. Ekonomisti moraju da izađu iz svoje „stare analitičke kutije“ čistih i tanušnih apstraktnih teorijskih, matematičkih i

neprostornih modela koji ispitivani sistem dovode u ravnotežu. Treba da idu u stvarni svet i posmatraju realno funkcionisanje ekonomskog sistema. Neoklasični modeli ravnoteže zasnivali su se na pretpostavkama koje su analizu činile potpuno nerealom i beskorisnom za neka zanimanja. Na primer, geograf bi tvrdio da su društva i stvarni geografski prostor toliko kompleksni da ne mogu da se svedu na puke matematičke formule koje zamenjuju eksperimentisanje u ekonomiji. Njihova pozadinska logika i „jezik“ zahtevaju da ustrojstva budu nepromenljiva. „Čisti“ ekonomski modeli imaju veze sa geografijom samo u meri u kojoj ona podržava ekonomsku analizu „logike tržišnog obračunavanja“ i ravnoteže, utemeljenu na vrlo konkretnim i brojnim (nerealnim) pretpostavkama koje olakšavaju matematičko modeliranje. To nanosi veliku štetu praktičnom značaju zaključaka. Ekonomisti treba da prošire svoju istraživačku agendu van uobičajenih tema koje se odnose na ulaz, izlaz i ukupne faktore produktivnosti.

Pojedini ekonomisti su već proširili analizu uključivši teme kao što su ustanove, istorija, stabilna raznovrsnost u korišćenju činilaca (faktora proizvodnje), višestruke ravnoteže, evolucija, tehnološke putanje i putanje vreme–prostor, teorija položaja u prostoru, lokalna neravnoteža i razne manjkavosti tržišta. Ekonomisti treba da pruže ubedljive argumente da podaci do kojih su došli, a koji se zasnivaju na brojnim ograničavajućim pretpostavkama, mogu da daju korisna objašnjenja tokova događaja u stvarnom svetu i da pruže valjane savete ljudima koji odlučuju o kursu ekonomije. Geografi treba da izađu iz svoje „stare analitičke kutije“ u kojoj su se bavili ekonomijom samo onoliko koliko im je ona pomagala da razumeju ili protumače prostornu organizaciju društava. Oni bi morali uverljivije da objasne ekonomistima koliko su male razlike među firmama ili regionima važne u obrazloženjima različitih ishoda aglomeracije koji utiču na ekonomsku panoramu. Umesto što se ne osvrću jedni na druge ili se zaobilaze, ekonomisti i geografi treba da razgovaraju o stvarima od uzajamnog interesa, mogućim slaganjima i očitim razlikama. Takođe bi mogli da ispituju značaj teorije kompleksnosti za rešavanje zajedničkih problema.

Što se tiče problema u stvarnom životu, nerazvijene zemlje i regioni brinu da će ekonomska aktivnost sa visokom dodatom vrednošću u proizvodnji biti smeštena i koncentrisana u postojećim najrazvijenijim oblastima i državama. Razvijene zemlje i oblasti strahuju da će, ako ništa drugo, određeni deo ekonomske aktivnosti preći u druga područja i zemlje u kojima su plate manje. Sve zemlje i regioni brinu da će se veliki deo industrijske proizvodnje prebaciti u Kinu. I Kinezi imaju dve brige. Prva je što nemaju dovoljno prirodnih resursa, pa svoja ulaganja vrše u mestima gde ih ima; a druga briga su im protekcionističke težnje u razvijenom svetu, zbog čega ulažu i u Sjedinjene Države i u Evropu kako bi izbegli restrikcije za trgovinu i ulaganja. Dakle, svi delovi sveta su nespokojni usled „nasrtaja“ na ono što je predstavljalo postojeću geografiju proizvodnje. Taj napad na postojeći lokalni prostorni poredak ne dolazi samo sa drugih geografskih mesta, nego i usled tehnološkog razvoja i razvoja inovacija, povećanja konkurencije, promenljivih ukusa i starenja stanovništva (promena u demografiji) u određenim oblastima.

Prikaz koji ova knjiga pruža ima evropsku notu, pošto je to geografska oblast koja je autoru najbliža. Evo kako je knjiga priređena. Prvi deo nas upoznaje sa temom. Drugi i glavni deo ove knjige razmatra teoriju koja je u osnovi evolutivne ekonomske

geografije. On daje prikaz osnovnih pojmova i ideja, kao i povezanosti ekonomije sa geografijom, biologijom, evolucijom i fizikom. Tu se ispituju i teorije lokacija firmi bez obzira na njihovo vlasništvo. Posebna pažnja je posvećena složenim sistemima. Prostorne jedinice poput klastera, gradova i regiona takođe su posebno predstavljene. Taj deo knjige obuhvata i uticaj istorije, očekivanja i rata na lokaciju firmi. Treći deo pokriva ekonomiju lanca snabdevanja i vrednosti, njihovo poreklo, uređenje i verovatnu budućnost. Četvrti deo je posvećen strukturi tržišta (konkurenciji) i uticaja na prostornu lokaciju proizvodnje. On se bavi pitanjima kao što su osnovni koncepti, novatorstvo, specijalizacija, obim proizvodnje, standardi, pravila u pogledu porekla i ometanja pri uklanjanju tarifa. Peti deo je prikaz sveprisutne globalizacije kao važne ekonomske i političke teme našeg vremena. U šestom delu se razmatra vlasništvo, tj. strana imovina i nadzor nad firmama i postrojenjima. Taj deo ispituje međunarodne firme i istražuje teorijske i praktične razloge za direktna strana ulaganja i lokacije prekograničnih poslovnih aktivnosti: šta motiviše firme da pređu u inostranstvo i tamo se zadrže? Sedmi deo o regionalnim smernicama bavi se ciljevima, opravdanostima i sredstvima ekonomske politike. Tu je takođe prikazan uticaj međunarodnog ekonomskog povezivanja na lokacije firmi i industrija. Osmi deo donosi zaključak cele knjige.

Verujem i nadam se da će se nepostojanost ekonomije prostora i evolutivne ekonomske geografije pokazati korisnim za naučnike, istraživače, državne službenike, rukovodioce u poslovanju i druge, kad se radi o proširivanju njihovog znanja i svesti o procesu i uzajamnom odnosu teorije evolucije i prostornog smeštaja firmi i industrija u današnjoj i sutrašnjoj ekonomiji. Međutim, bilo bi sjajno da to privuče pažnju i radoznalost onih koji proučavaju ekonomski razvoj, međunarodno poslovanje i kreatore njegovog kursa. Bibliografija na kraju knjige može znatiželjnom studentu ili istraživaču da posluži kao polazište za ulazak u zahtevni, sve širi, iznenađujući i akademski priznat svet evolutivne ekonomske geografije.

Izjave zahvalnosti

Moje angažovanje u ekonomiji prostora vuče korene iz poziva profesora Bertrama Šefolda (Frankfurt) da napišem tekst o međunarodnoj ekonomskoj integraciji i prostornom smeštanju industrija, na postdiplomskoj letnjoj školi koju je od 31. 8. do 10. 9. 1998. godine organizovala *Academia Europea* (Bolcano) u živopisnom italijanskom alpskom odmaralištu Bresanone/Briksen. I dok mi je međunarodna ekonomska integracija bila bliska, to ne mogu da kažem i za ekonomiju prostora. Rado sam prihvatio taj poziv, misleći da mi neće trebati mnogo vremena da napišem tekst o tome. Ali nisam bio u pravu. Trebalo mi je mnogo više nego što sam pretpostavljao. Tema me je toliko zaokupila da se moje intelektualno putovanje nastavilo kroz ekonomsku geografiju i decenijama kroz vreme. Usledilo je nekoliko članaka, knjiga *Geography of Production and Economic Integration* (London: Routledge, 2001) i *Evolutionary Economic Geography* (London: Routledge, 2009. i 2014.; 2011. godine prevedeno i objavljeno na kineskom) i trotomno delo pod naslovom *Economic Integration and Spatial Location of Firms and Industries* (Cheltenham: Edward Elgar, 2007).

Radeći na ovoj knjizi, imao sam koristi od ljudskog kapitala i rasprava, i divne i dugogodišnje kontakte s mnogim prijateljima i kolegama. Međutim, ima onih kojima dugujem posebnu zahvalnost za razna dragocena nadahnuća, ohrabrenja, komentare i pomoć u pripremi ove knjige. Među njima su Ken-iči Ando (Ken-ichi Ando), Lisa Borgati (Lisa Borgatti), Ron Bošma (Ron Boschma), Viktorija Kurzon Prajs (Victoria Curzon Price), Jelena Damnjanović, Nikola Jovanović, Jovan Jovanović, Ričard Lipsi (Richard Lipsey), Patrik Minford (Patrick Minford), Jovan Njegić, Ričard Pomfret (Richard Pomfret), Konstantin Stefanu (Constantine Stephanou), Jale Tosun (Jale Tosun), kao i mnogi studenti koji su učestvovali na mojim predavanjima na više univerziteta. Biblioteka UN u Ženevi obezbedila mi je većinu izvora podataka. Rukopis je izvanredno prepisala i redigovala Cathrin Vaughan.

Izdavačima časopisa *Economia Internazionale/International Economics* zahvaljujem što su mi dozvolili da u 13. poglavlje unesem svoj članak iz 2019. „Ekonomija lanca snabdevanja: koliko se ona širi u prostoru i vremenu?“

Posebnu zahvalnost za finansijsku i drugu vrstu podrške izjavljujem svojoj instituciji „Dušan Šidanski“ centar izuzetnosti za evropske studije pri Institutu za globalne studije na Univerzitetu u Ženevi. Pored toga, Visoka poslovna škola u Novom Sadu mi je pružila logističku podršku.

Zahvaljujem se svima njima. Ali moram i da se ogradim: ja sam isključivo odgovoran za sve nedostatke i greške. Izloženi stavovi su lično moji i ne obavezuju institucije u kojima radim.

Miroslav N. Jovanović
Ženeva i Novi Sad, novembar 2019.

Skraćenice

3D	trodimenzionalno
BDP	bruto domaći proizvod
CD	kompakt disk
CEO	izvršni direktor
CFIUS	Komitet za strana ulaganja u SAD
DVD	digitalni video disk
EFRR	Evropski fond za regionalni razvoj
EFTA	Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu
EIB	Evropska investiciona banka
EMU	Ekonomska i monetarna unija
EU	Evropska Unija
FIRA	Agencija za proveru stranih ulaganja
GATS	Opšti sporazum o razmeni usluga
GATT	Opšti sporazum o carinama i poslovanju
GLP	globalni lanac proizvodnje
GMO	genetski modifikovan proizvod
GPS	globalni sistem pozicioniranja
IIT	unutar-industrijsko poslovanje
I&R	istraživanje i razvoj
IT	informaciona tehnologija
KDMP	Korporacija za domaće međunarodne promete
MMF	Međunarodni monetarni fond
MNP	multinacionalno preduzeće
MRZ	manje razvijene zemlje
MSP	mala i srednja preduzeća
MSU	multilateralni sporazum o ulaganjima
NAFTA	Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini
NCB	necarinska barijera
NPN	najpovlašćenija nacija
NTIM	nauka, tehnologija, inženjering i matematika
NVO	nevladina organizacija
NVOVO	nevladina organizacija koju je osnovala vlada
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PANEURO	Sveevropski sistem o poreklu robe
PC	lični računar
PDV	porez na dodatu vrednost
SDU	strana direktna ulaganja

SKMT	standardna klasifikacija međunarodne trgovine
STO	Svetska trgovinska organizacija
STP	Sporazum Svetske trgovinske organizacije o tehničkim preprekama
TNK	transnacionalna korporacija
UFEU	Ugovor o funkcionisanju Evropske Unije
UN	Ujedinjene Nacije
USMCA	sporazum SAD, Meksika i Kanade
VCR	snimač video kasete
VHS	kućni video-sistem

Својим синовима Јовану и Николи
Στους υιούς μου, Γιάννη και Νικόλαο
谨以此书献给我的儿子们--约万和尼古拉
Ai miei figli, Jovan e Nikola
To my sons, Jovan and Nikola

I ako bilo ko misli da bilo šta zna,
taj još ne zna ništa što bi trebalo da zna.

Prva poslanica Korinćanima 8

Jer GOSPODU je poznat put pravednika,
dok će put bezbožnika propasti.

Psalms 1:6

PRVI DEO

UVOD

Gospode, mi ne znamo kud si pošao,
pa kako onda da znamo put?

(Jovan 14:5)

